

**Sobiesław Szybkowski**

(Uniwersytet Gdański)

## POŁUDNIOWOKUJAWSKIE KSIĘGI GRODZKIE ZE ZBIORÓW AGAD JAKO ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW STAROSTW WOJEWÓDZTWA BRZESKO-KUJAWSKIEGO W XV WIEKU

Problematyka ksiąg grodzkich z terenu Kujaw nie cieszyła się do tej pory większym zainteresowaniem badaczy. Od niezwykle ważnej monografii Stanisława Kutrzeby, poświęconej sądownictwu ziemskiemu i grodzkiemu w średniowiecznej Polsce, w której zajął się on także problematyką ich spuścizny aktowej, wiadomo jednak, że w wypadku obu województw kujawskich, brzeskiego i inowrocławskiego, księgi grodzkie zachowały się tylko dla tego pierwszego, a i to nie dla wszystkich jego sądów grodzkich<sup>1</sup>. Średniowieczne księgi grodzkie inowrocławskie, zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami literatury przedmiotu, przepadły podczas potopu szwedzkiego w 1656 r. (kiedy dowodnie spalił się zamek inowrocławski wraz z archiwum grodzkim), dlatego zachowana do chwili obecnej ich najstarsza seria rozpoczyna się od 1574 r.<sup>2</sup> Jedynie per analogiam można sugerować, że podobny los spotkał średniowieczne księgi grodzkie bydgoskie (rozpoczynające się od 1504 r.)<sup>3</sup> oraz spuściznę aktową sądu grodzkiego radziejowskiego i kruszwickiego<sup>4</sup>. W przypadku tych dwóch ostatnich grodów można jednak także przypuszczać, że o ile istniały tam księgi grodzkie sprzed 1431 r., to zostały one zniszczone, podobnie jak tamtejsze księgi ziemskie, podczas niszczycielskiego najazdu krzyżackiego na

<sup>1</sup> S. Kutrzeba, *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich*, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Filozoficzno-Historyczny, t. 42, 1901, s. 110–117.

<sup>2</sup> Tamże, s. 117; J. Bielecka, *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV–XVIII wieku*, Poznań 1965, s. 102, 103, 106, 403.

<sup>3</sup> Tamże, s. 106, 411. Wykupiona z rąk Szwedów po potopie księga z lat 1441–1469 (także niezachowana do chwili obecnej) nie była księgą grodzką, lecz ziemską (S. Szybkowski, *Przynależność rodowa Mikołaja Ościeńskiego, męża Anny Trląskiej. Uzupelnienie do genealogii dziedziców Trłaga* [w:] *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 8, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1999, s. 200–201; tenże, *Najstarsze księgi ziemskie i grodzkie Kujaw Brzeskich i Inowrocławskich (XIV–XV w.)* [w:] *Formuła, archetyp, konwencja w źródle historycznym*, red. A. Górak, K. Skupieński, Lublin–Radzyń Podlaski–Siedlce 2006, s. 217).

<sup>4</sup> S. Kutrzeba, op. cit., s. 116.

Kujawy z przełomu sierpnia i września 1431 r.<sup>5</sup> Wniosek taki ostrożnie należałoby rozciągnąć również na ewentualne wczesne księgi grodzkie inowrocławskie, ponieważ także Inowrocław, wraz z zamkiem–siedzibą starosty, został wówczas zdobyty przez wojska krzyżackie<sup>6</sup>. Do współczesności dochowały się zatem jedynie średniowieczne księgi sądów grodzkich z terenu Kujaw Brzeskich: brzeskie, przedeckie i kowalskie, wszystkie przechowywane obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie.

Najdawniejsze zapiski spośród wymienionych serii posiadają księgi ziemskie brzeskie (1437), nieco późniejsze są księgi ziemskie kowalskie (od 1441 r.), w wypadku zaś analogicznych ksiąg przedeckich posiadamy jedynie materiał z końca XV stulecia (od 1474 r.; por. niżej). Zachowany materiał aktowy nie przedstawia się zatem imponująco, zwłaszcza w porównaniu z zasobem wielkopolskim, gdzie najstarsze księgi grodzkie (kaliskie) pochodzą już z 1418 r.<sup>7</sup> i sieradzki, gdzie obfita seria ksiąg grodzkich sieradzkich zaczyna się od 1405 r., nie zachowały się natomiast, zniszczone podczas drugiej wojny światowej, księgi grodzkie piotrkowskie (od 1398 r.) i radomskowskie (od 1397 r.)<sup>8</sup>. Wcześniejsze od południowokujawskich są również księgi grodzkie łączyckie (od 1390 r.), jednak do chwili obecnej zachowały się jedynie ich fragmenty z końca XIV w., i od 1462 r., ponieważ księgi z pierwszego sześćdziesięciolecia XV w. spłonęły w pożarze Łęczycy w 1461 r.<sup>9</sup>

Bardziej szczegółowe omówienie zawartości XV-wiecznych ksiąg grodzkich brzeskich wyszło już spod pióra piszącego te słowa w szerszym przedstawieniu najstarszych ksiąg ziemskich i grodzkich z terenu Kujaw<sup>10</sup>. Na nim też bazują, zawarte poniżej, uwagi dotyczące stanu zachowania ksiąg grodzkich brzeskich, przedeckich i kowalskich.

Najstarsze wpisy grodzkie brzeskie znajdują się w księdze grodzkiej brzeskiej oznaczonej sygnaturą 1a. Zawierają one zapiski z okresu sprawowania urzędu starosty przez wojewodę brzeskiego Jana z Lichenia (partie z lat 1437–1438), ówczesnego kasztelana inowrocławskiego (potem także wojewodę brzeskiego) Mikołaja

<sup>5</sup> M. Biskup, *Wojny Polski z zakonem krzyżackim (1308–1521)*, Gdańsk 1993, s. 148–158; J. Bieniak, *Spoleczeństwo Kujaw w średniowieczu* [w:] *Dwie części Kujaw. Związki i podziały w dziejach regionu*, red. D. Karczewski, M. Krajewski, S. Roszak, Włocławek–Inowrocław 2001, s. 49; S. Szybkowski, *Najstarsze*, s. 203.

<sup>6</sup> M. Biskup, op. cit., s. 149.

<sup>7</sup> Inne serie wielkopolskich ksiąg grodzkich to: rezygnacji starosty generalnego (od 1434 r.), właściwe księgi grodzkie poznańskie (od 1448 r.), grodzkie kościańskie (od 1432 r.), grodzkie konińskie (od 1461 r.), grodzkie gnieźnieńskie (od 1447 r.), grodzkie pyzdrowskie (od 1461 r.), grodzkie kcyńskie (od 1452 r.), wszystkie wymienione grody podległe staroście generalnemu Wielkopolski i jego administracji starościńskiej, grodzkie nakielskie (od 1432 r.), grodzkie wschowskie (od 1495 r.); K. Małczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, *Dyplomatyka wieków średnich*, Warszawa 1971, s. 303; M. Bielecka, op. cit., s. 35, 37, 49, 54, 66, 70, 79, 82, 88, 97.

<sup>8</sup> *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1, Warszawa 1957, s. 203; K. Małczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, op. cit., s. 303.

<sup>9</sup> Najstarsze z lat 1390–1400, wydane: *Księgi sądowe łączyckie od 1385–1419*, wyd. A. Pawiński, *Teki Pawińskiego*, t. 2, Warszawa 1897; A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie. Początek ich i rozwój aż do ustalenia się udziału posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmku walnego 1374–1505*, Warszawa 1895, nr 28; K. Małczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, op. cit., s. 303; *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespolach. I. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, red. J. Karwasińska, wyd. II, Warszawa 1975, s. 166.

<sup>10</sup> S. Szybkowski, *Najstarsze*, s. 210–214.

Szarlejskiego ze Ściborza (fragmenty z lat 1439–1442) i podstolego dobrzyńskiego (finalnie zaś wojewody brzeskiego) Jana Kretkowskiego (partie z lat 1443–1450, wliczając w to kadencję starościńską kasztelana dobrzyńskiego Mikołaja Słupa z Wierzbicka, który na początku 1443 r. zastępował zdążającego z Węgier na Kujawy Kretkowskiego). Trzeba jednak zwrócić uwagę, że składki z lat sprawowania urzędu przez Jana Kretkowskiego są przemieszane pod względem chronologicznym i brak w nich wpisów z 1447 r.<sup>11</sup> Niewielka objętościowa księga grodzka brzeska 1b zawiera wpisy z lat urzędowania aż czterech starostów brzeskich: Mikołaja Szarlejskiego (karty z lat 1439–1440), Jana Kretkowskiego (1445, 1450), kasztelana gnieźnieńskiego Jakuba z Kobylan (partie z 1453 r.) i wojewody sieradzkiego Mikołaja z Brudzewa (składki z lat 1470, 1476, 1482, 1486, 1488)<sup>12</sup>. Dopiero kolejna księga grodzka brzeska o sygnaturze 2 przywraca właściwą chronologię w serii. Obejmuje ona zapiski z urzędowania Jana Kretkowskiego (fragmenty z 1451 r.), jego syna, kasztelana kruszwickiego, Andrzeja (1452), kasztelana gnieźnieńskiego Jakuba z Kobylan i jego brata, stolnika krakowskiego Jana (1452–1454). Następnie mamy do czynienia z dwuletnią luką we wpisach, zawierającą się w latach urzędowania na starostwie brzeskim wojewody łęczyckiego Piotra Oporowskiego. Niestety, nie wiemy z całą pewnością, co stało się z fragmentami ksiąg grodzkich z okresu jego kadencji, nie dotrwały one też do naszych czasów. Wpisy grodzkie brzeskie rozpoczynają się ponownie od 1456 r., kiedy starostą był już Mikołaj z Brudzewa (na tym urzędzie notowany w innych źródłach już w 1455 r.<sup>13</sup>), w omawianej księdze znajdują się zapiski dokumentujące działalność jego sądu z lat 1456–1460<sup>14</sup>. Trzecia księga grodzka brzeska obejmuje także materiał z lat urzędowania Mikołaja z Brudzewa. Niestety, w tym wypadku mamy do czynienia z lukami w stanie zachowania wpisów, obejmują one bowiem lata 1461–1466, 1469–1470 i 1473–1474, a nadto kilka kart z 1476 r. Nie zachowały się zatem do współczesności partie z lat 1467–1468 i 1471–1472<sup>15</sup>. Kolejna księga grodzka brzeska (sygn. 4) zawiera również materiał z kadencji Mikołaja, z lat 1474–1476<sup>16</sup>. Od roku 1476 rozpoczyna się księga grodzka brzeska piąta (również z okresu urzędowania wspomnianego starosty), zawierająca zapiski z lat 1476–1482, trzeba jednak dodać, iż zapiski z 1478 r. są bardzo nieliczne, co najprawdopodobniej oznacza, iż większość składek dokumentujących odbywane wówczas posiedzenia sądu grodzkiego zaginęła<sup>17</sup>. Wpisy wyłącznie z lat urzędowania Brudzewskiego znajdują się także w szóstej i siódmej księdze grodzkiej brzeskiej. Pierwsza z nich obejmuje wpisy z lat 1483–1488 (nadto kilka kart z 1464 r.), druga natomiast z lat 1489–1490<sup>18</sup>. Kolejna księga w serii (sygn. 8) w znacznej części odzwierciedla jeszcze działalność sądu

<sup>11</sup> AGAD, Księgi grodzkie brzeskie (dalej: KGB), ks. 1a. W *Archiwum*, s. 169, a nawet w ostatnim wydaniu informatora o zasobie AGAD (*Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, red. D. Lewandowska, Warszawa 2008, s. 153) podano mylnie, że księgi grodzkie brzeskie rozpoczynają się zapiskami z 1430 r.

<sup>12</sup> AGAD, KGB, ks. 1b.

<sup>13</sup> K. Dziwik, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, cz. 1, Wrocław 1966, nr 84.

<sup>14</sup> AGAD, KGB, ks. 2, s. 412.

<sup>15</sup> AGAD, KGB, ks. 3.

<sup>16</sup> Tamże, ks. 4.

<sup>17</sup> Tamże, ks. 5.

<sup>18</sup> Tamże, ks. 6, 7.

grodzkiego w Brześciu z czasów Mikołaja, zawiera wpisy z lat 1491–1494 (wliczając w to krótką kadencję Mikołajowego syna, Jana Jaranda)<sup>19</sup>. W źródle tym znajdują się jednak również partie już z czasów urzędowania następcy Brudzewskiego, kasztelana spycimierskiego Rafała z Leszna (lata 1494–1498, tu jednak z uwagą, że kart z 1498 r. jest bardzo mało). Wpisy z czasów Leszczyńskiego otwierają także ostatnią księgę grodzką brzeską, obejmującą materiał średniowieczny (sygn. 9)<sup>20</sup>. Znajdują się w niej partie z lat urzędowania Rafała (1499–1501) i całkowicie już nowożytny zapiski z kadencji jego następcy, Mikołaja Gardziny Lubrańskiego (partie z lat 1501–1502).

Osobnym zespołem, w którym możemy znaleźć obecnie karty z wpisami z ksiąg grodzkich brzeskich, są dissoluta znajdujące się dawniej w księdze ziemskiej brzeskiej 6a, a teraz w księdze ziemskiej przeddeckiej 2. Zgodnie z rozpoznaniem piszącego te słowa jest tam trzydzieści kilka kart z okresu kadencji na urzędzie starosty: Mikołaja Szarlejskiego (ok. 1441–1442), Jana Kretkowskiego (1444) i Mikołaja z Brudzewa (1479)<sup>21</sup>.

Spośród pozostałych serii ksiąg grodzkich województwa brzeskiego najwcześniejsze chronologicznie wpisy znajdują się w pierwszej księdze grodzkiej kowalskiej<sup>22</sup>. To obszerne, niewykorzystywane zupełnie przez historiografów źródło, rozpoczyna się wpisami z 1441 r., z czasów urzędowania na starostwie kowalskim ówczesnego chorążego większego łęczyckiego, Piotra z Oporowa. Z jego kadencji mamy jeszcze zapiski grodzkie kowalskie z roku następnego. Wcześniejsze partie księgi z lat urzędowania Oporowskiego, który starostwo kowalskie otrzymał w charakterze zastawu już w 1438 r., nie zachowały się<sup>23</sup>. Podobnie brak wpisów kowalskich z kadencji wcześniejszych niż Piotr starostów urzędujących w Kowalu. W 1443 r. Kowal był już zarządzany przez starostę brzeskiego Jana Kretkowskiego. Z jego kadencji zachowały się partie zapisek grodzkich z lat 1443–1444, 1446–1447 i 1449–1450. Tenuta kowalska pozostawała w zarządzie wojewody brzeskiego Jana do jego śmierci w 1451 r., następnie zapewne dzieliła los starostwa brzeskiego, dzierżonego w 1452 r. przez syna tegoż, Andrzeja, aby wraz ze starostwem brzeskim przejść w stan posiadania Jakuba z Kobylan (por. niżej). Z tego ciekawego okresu nie posiadamy jednak żadnej dokumentacji w postaci odnośnych wpisów do kowalskich ksiąg grodzkich. Po śmierci Kobylańskiego w 1454 r. Kowal, wraz ze starostwem brzeskim, dostał się ponownie w ręce, sprawującego już urząd wojewody łęczyckiego, Piotra z Oporowa. Jego kadencję starościńską dokumentują wpisy kowalskie z lat 1454–1455<sup>24</sup>. Niestety, z późniejszych niż 1455 r. lat urzędowania Piotra (1456–1462) ani też z wczesnego okresu posiadania Kowala przez kolejnego starostę, Mikołaja z Brudzewa (1462–1466), nie zachowały się żadne wpisy do ksiąg grodzkich kowalskich. Najprawdopodobniej uległy one zniszczeniu

<sup>19</sup> Tamże, ks. 8. Zapiska dotycząca przekazywania starostwa brzeskiego przez syna zmarłego Mikołaja, Jana Jaranda z Brudzewa, informuje wprost, że zamknięta wówczas ostatnia księga grodzka z lat jego kadencji była siódmą z kolei (tamże, k. 219v).

<sup>20</sup> AGAD, KGB, ks. 9.

<sup>21</sup> AGAD, Księgi ziemskie przeddeckie, ks. 2.

<sup>22</sup> AGAD, Księgi grodzkie kowalskie (dalej: KGK), ks. 1; S. Kutrzeba, op. cit., s. 116; *Archiwum*, s. 171.

<sup>23</sup> M. Ludwig, *Besteuerung und Verpfändung königlicher Städte in spätmittelalterlichen Polen*, Berlin 1984, s. 218.

<sup>24</sup> AGAD, KGK, ks. 1, k. 14.

jeszcze w średniowieczu lub już w okresie nowożytnym. Z późniejszych lat dzierżenia Kowala przez Brudzewskiego mamy wpisy z lat 1467–1478, 1480, 1483–1494. Stan ich kompletności należy uznać za dość dobry. Podobnie dość kompletne są zapiski z kadencji kolejnego starosty brzeskiego, urzędującego również w Kowalu: Rafała z Leszna, które zachowały się za cały okres jego urzędowania (1494–1501). Na ostatnich wpisach z czasów Rafała kończy się średniowieczny materiał pierwszej kowalskiej księgi grodzkiej. Kolejne wpisy dokumentują już urzędowanie wojewodzica inowrocławskiego Mikołaja Janowica Kościeleckiego ze Skępego, który objął realnie tenutę kowalską wraz ze swym stryjem, ówczesnym prepozytem włocławskim (potem biskupem chełmskim) Mikołajem Mikołajewicem Kościeleckim, w 1502 r. (por. niżej). Omówione przez nas źródło kończy się na zapiskach z 1524 r.<sup>25</sup>

Najstarsza przedecka księga grodzka (sygn. 1) rozpoczyna się wpisami z 1474 r.<sup>26</sup> Wcześniejsze księgi nie zachowały się, a winę ponosi tu pożar Przedecka, mający miejsce tuż przed 1474 r., o czym wspomina się w zapiskach grodzkich w związku z ponownym wpisywaniem potwierdzeń transakcji, na podstawie ekstraktów z ksiąg grodzkich wystawionych przed pożarem<sup>27</sup>. Poza tą informacją istnienie wcześniejszych ksiąg grodzkich przedeckich potwierdza proces wytoczony w 1458 r. ówczesnemu staroście przedeckiemu, skarbnikowi brzeskiemu Mikołajowi Rustowskiemu z Jerałtowic, o ich fałszowanie<sup>28</sup>. Po pożarze zachowały się wpisy z lat urzędowania starosty, a jednocześnie kasztelana krakowskiego Jakuba z Dębna, z lat 1474–1476, 1478–1479, 1482–1488 i 1490<sup>29</sup>. Z lat urzędowania jego następcy, Pawła Borzykowskiego, mamy natomiast tylko wpisy z 1490 r.<sup>30</sup> Kolejne są zapiski z urzędowania podkomorzego łączycykiego Jana Woźnickiego z 1497 i 1498 r. Następne wpisy średniowieczne znajdują się już w drugiej księdze grodzkiej przedeckiej i pochodzą z okresu, kiedy starostwo przedeckie należało do starosty brzeskiego Rafała z Leszna<sup>31</sup>. Urzędowanie Leszczyńskiego dokumentują zapiski z lat 1500–1501, na których kończy się interesujący nas materiał. Kolejne partie zapisek grodzkich przedeckich pochodzą dopiero z 1504 r., druga księga grodzka przedecka kończy się zaś na materiale z 1517 r.<sup>32</sup>

O decydującym znaczeniu ksiąg grodzkich i ziemskich dla historii społeczeństwa polskiego w XV w. nie trzeba nikogo przekonywać. Źródła te niosą bowiem największy zasób informacji nie tylko dla badań nad ówczesnymi elitami, ale także nad szeregowymi przedstawicielami społeczności szlacheckiej, zachowaniami ekonomicznymi szlachty, kształtowaniem się samorządu szlacheckiego, genealogią rodzin szlacheckich, administracją lokalną i wieloma innymi problemami<sup>33</sup>.

<sup>25</sup> S. Kutrzeba, op. cit., s. 116.

<sup>26</sup> AGAD, Księgi grodzkie przedeckie (dalej: KGP), ks. 1; *Archiwum*, s. 170.

<sup>27</sup> Tamże, k. 12v.

<sup>28</sup> Tamże, ks. 2, s. 516.

<sup>29</sup> AGAD, KGP, ks. 1.

<sup>30</sup> KGP, ks. 1, k. 159, 162, 164v, 165v, 169v.

<sup>31</sup> Tamże, ks. 2.

<sup>32</sup> S. Kutrzeba, op. cit., s. 116.

<sup>33</sup> A. Gąsiorowski, *Urzednicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 1970, s. 10–11; K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, op. cit., s. 304–305; S. Szybkowski, *Najstarsze*, s. 199.

Podobnie jest w przypadku południowokujawskich ksiąg grodzkich. Warto przy tym wyraźnie podkreślić, że to właśnie one w drugiej połowie XV w. są zespołem znacznie obszerniejszym od tamtejszych ksiąg ziemskich, które ze względu na zmniejszanie się aktywności południowokujawskiego sądownictwa ziemskiego, co następowało stopniowo od śmierci króla Władysława Jagiełły ku schyłkowi średniowiecza, są prowadzone coraz mniej systematycznie<sup>34</sup>. Wykazywanie na konkretnych przykładach przydatności interesujących nas ksiąg grodzkich do badań nad wyżej wymienioną problematyką przekracza jednak ramy niniejszego artykułu. Skoncentrujemy się zatem na informacjach, które pozwalają na wniesienie nieznanych faktów dotyczących późnośredniowiecznych starostw z terenu województwa brzeskiego, zwłaszcza zaś kadencji zarządzających nimi starostów. Skupimy się przy tym na okresie od śmierci Władysława Jagiełły po koniec panowania Jana Olbrachta. Spowodowane jest to chronologicznym zakresem zachowania interesujących nas zespołów źródeł oraz bardzo złym stanem opracowania wykazu starostów kujawskich, którzy do tej pory doczekali się jedynie bardzo niedoskonałego spisu, zawartego w pracy Michaela Ludwiga<sup>35</sup>.

Uzupełnienia dotyczące kadencji starostów rozpoczniemy od stołecznego dla południowych Kujaw starostwa brzeskiego. W przypadku, mianowanego jeszcze przez Władysława Jagiełłę na urząd tamtejszego starosty (jako taki występuje od 1433 r.<sup>36</sup>), Jana z Lichenia, zapiski z ksiąg grodzkich z czasów jego kadencji pozwalają jedynie na ustalenie (na 1 XII 1438 r.) daty krańcowej sprawowania przezeń tej funkcji<sup>37</sup>. Pomimo zachowania się partii ksiąg grodzkich brzeskich z lat urzędowania jego następcy Mikołaja Szarlejskiego ze Ściborza (1438–1442), to nie na ich podstawie ustala się daty jego urzędowania<sup>38</sup>. Po jego odejściu z urzędu, zapiski z wymienionego źródła potwierdzają bardzo krótką kadencję (5–18 I 1443 r.) kasztelana dobrzyńskiego Mikołaja Słupa z Wierzbicka<sup>39</sup>. Należy się chyba zgodzić z sugestią Janusza Bieniaka, że Słup, choć posługiwał się tytułaturą starosty, zastępował tylko Jana Kretkowskiego, który późną jesienią 1442 r. dostał nominację starościńską podczas swego pobytu na Węgrzech od króla Władysława III i dopiero zmierzał na Kujawy w celu objęcia starostwa<sup>40</sup>. Graniczne daty roczne (1443–1451) dzierżenia przez Kretkowskiego urzędu starosty podał już wcześniej wspomniany wyżej badacz<sup>41</sup>. Tu uzupełnimy tylko, że jego kadencja, według ksiąg grodzkich brzeskich, trwała od 26 II 1443 r. do 3 III 1451 r.<sup>42</sup>, starostwo dzierżył jednak zapewne do śmierci, która nastąpiła po 24 VI 1451 r.<sup>43</sup> Literaturze przedmiotu umykał jednak do tej pory fakt, że

<sup>34</sup> S. Szybkowski, *Najstarsze*, s. 204–209, 217–218.

<sup>35</sup> M. Ludwig, op. cit., s. 205–224.

<sup>36</sup> S. Szybkowski, *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk 2006, s. 567.

<sup>37</sup> AGAD, KGB, ks. 1a, s. 20.

<sup>38</sup> S. Szybkowski, *Kujawska*, s. 646.

<sup>39</sup> AGAD, KGB, ks. 1a, s. 160, 180.

<sup>40</sup> J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątki* [w:] *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, red. O. Krut-Horonzak, J. Kajzer, Włocławek 1995, s. 39.

<sup>41</sup> Tamże.

<sup>42</sup> AGAD, KGB, ks. 1a, s. 173; ks. 2, s. 18.

<sup>43</sup> S. Szybkowski, *Kujawska*, s. 564.

starostwo przejął po nim na krótko jego syn, Andrzej Kretkowski z Chodcza, który z odnośną tytułaturą występował właśnie w księgach grodzkich brzeskich od 15 I do 6 IX 1452 r.<sup>44</sup>

Po opuszczeniu starostwa brzeskiego przez Andrzeja Kretkowskiego nastąpiły dwie, następujące po sobie, kadencje Małopolan, braci Kobyłańskich herbu Grzymała. Jako pierwszy z nich starostą został sławny rycerz, kasztelan gnieźnieński Jakub z Kobyłan. Dotychczasowa literatura przedmiotu kładła jego kadencję na lata 1453–1454<sup>45</sup>. Tymczasem w rzeczywistości został on w księgach grodzkich, jako starosta, wymieniony już 10 IX 1452 r. i to samo źródło precyzuje, że posiadał starostwo do śmierci 20 V 1454 r.<sup>46</sup> Podobnie jak w przypadku Jana Kretkowskiego, po śmierci Jakuba zarządzał starostwem krótko jego spadkobierca, brat, Jan z Kobyłan, stolnik krakowski. Z tytułaturą starościńską występował on w księgach grodzkich od 28 V do 15 VII 1454 r.<sup>47</sup>, kiedy przekazał starostwo brzeskie wojewodzie łęczyckiemu Piotrowi z Oporowa. Posiadanie przez tego ostatniego starostwa brzeskiego także było nieznanie dotychczasowej literaturze przedmiotu poświęconej jego osobie<sup>48</sup>. Piotr był jednak starostą bardzo krótko, gdyż już w 1455 r. urząd ten sprawował Mikołaj z Brudzewa<sup>49</sup>. Jego kadencja trwała z kolei wyjątkowo długo<sup>50</sup>, ponieważ dzierżył starostwo do 1494 r. Należy przy tym sprostować przypuszczenie literatury, że Brudzewski został przed śmiercią za nadużycia pozbawiony Brześcia<sup>51</sup>. Jako starosta wystąpił on bowiem w księgach grodzkich po raz ostatni 7 V 1494 r.<sup>52</sup> Po jego śmierci przejął natomiast na krótko starostwo jego syn, Jan Jarand, który z tytułaturą starościńską występował we wspomnianym źródle od 27 V do 24 VI 1494 r., aby 25 czerwca przekazać urząd swojemu następcy, Rafałowi Leszczyńskiemu<sup>53</sup>. W przypadku jego kadencji (25 V 1494 — zm. 28 VI 1501), ustalonej przez dotychczasową literaturę przedmiotu, informacje z ksiąg grodzkich i ziemskich nie pozwalają na żadne korekty<sup>54</sup>. Możemy jednak na ich podstawie wnieść pewne uzupełnienia dotyczące dat skrajnych urzędowania jego następcy,

<sup>44</sup> AGAD, KGB, ks. 2, s. 62, 110, 112.

<sup>45</sup> *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 2, z. 4, oprac. J. Kurtyka, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, Kraków 1993, s. 645 (tu zebrane inne prace na temat Jakuba), 665, 668, przyp. 17.

<sup>46</sup> AGAD, KGB, ks. 2, s. 114, 400.

<sup>47</sup> Tamże, s. 401, 412; o Janie por. *Słownik*, s. 644–655.

<sup>48</sup> J. Bieniak, *Oporowski Piotr* [w:] PSB, t. 24, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 139–141.

<sup>49</sup> K. Dziwik, op. cit., cz. 1, nr 84.

<sup>50</sup> Trzeba zwrócić uwagę, że monarsze zapisy na starostwie brzeskim (z Kowalem i Radziejowem) uzyskał wraz z niedzielnymi braćmi, duchownymi Stanisławem i Jarandem (*Matricularum Regni Poloniae summaria*, t. 1, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905, nr 419, 620, 738, 916, 917, 1126), jednak ci dwaj ostatni nie sprawowali urzędu starościńskiego. O braciach Brudzewskich por. A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV w. „Magnifici et generosi”*, Łódź 1998, s. 68–71.

<sup>51</sup> W. Posadzy, H. Kowalewicz, *Inwentarz dóbr starostwa brzeskiego na Kujawach z roku 1494*, Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza, t. 2, Poznań 1956, z. 2, s. 359–362; A. Szymczakowa, op. cit., s. 71.

<sup>52</sup> AGAD, KGB, ks. 8, k. 214.

<sup>53</sup> Tamże, k. 215v, 218v, 219v, 221; W. Posadzy, H. Kowalewicz, op. cit., s. 396.

<sup>54</sup> *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, Kórnik 1990, s. 55.

Mikołaja Gardziny Lubrańskiego. Zgodnie z danymi z ksiąg występował on, jako starosta brzeski, od 15 VII 1501 do 28 VI 1502 r.<sup>55</sup>

Kolejnymi, po brzeskich, południowokujawskimi księgami grodzkimi posiadającymi najwcześniejsze zapiski są kowalskie księgi grodzkie, rozpoczynające się od 1441 r. Starostwem kowalskim zarządzał wówczas, wspomniany już, ówczesny chorąży większy łączycycki (finalnie wojewoda tej ziemi) Piotr z Oporowa. Jego uprawnienia do starostwa kowalskiego wynikały z zapisu w wysokości 1000 florenów, udzielonego na jego rzecz przez króla Władysława III, na mocy dokumentu z 19 XI 1438 r., co zostało już zauważone w literaturze przedmiotu<sup>56</sup>. Pozostaje jednak pytanie, jak długo Oporowski po uzyskaniu wspomnianego zapisu dzierżył wspomniane starostwo. Zgodnie z sugestią J. Bieniaka miał bowiem nieprzerwanie posiadać je aż do 1462 r., kiedy to wykupili go zeń bracia Brudzewscy<sup>57</sup>. Opinię tę pozwalają zweryfikować właśnie informacje zawarte w najstarszych partiach zapisek z ksiąg grodzkich kowalskich, oczywiście w połączeniu z innymi źródłami. W księgach, tytułowany jako starosta lub tenutariusz kowalski, Piotr wystąpił dowodnie 1 I i 13 VI 1441 r.<sup>58</sup> Zarządzał jednak starostwem jeszcze 31 VIII 1442 r., ale w odnośnej zapisce określono go jako wicestarostę<sup>59</sup>. Zmianę tytułatury Piotra wyjaśnia, wystawiony w Budzie, dokument króla Władysława III dla Mikołaja Szarlejskiego z 13 II 1443 r. Na jego mocy bowiem monarcha zapisał temu ostatniemu 1500 florenów i 750 grzywien na kilku kujawskich wsiach, jako rekompensatę za wykupienie Kowala<sup>60</sup>. Szarlejski musiał rozpocząć całą procedurę, po otrzymaniu monarszej zgody, jeszcze przed swoim wyjazdem na Węgry, gdzie był dowodnie już 25 IX 1442 r.<sup>61</sup> Piotr z Oporowa jako wicestarosta kowalski 31 VIII 1442 r. działał już zapewne w imieniu Szarlejskiego i był już częściowo lub nawet w całości spłacony przezeń ze swoich sum ciężących na starostwie. Starostwo kowalskie po wykupieniu zostało niewątpliwie włączone do starostwa brzeskiego, którym wówczas zarządzał Mikołaj Szarlejski (dowodnie jeszcze 6 VIII 1442 r.)<sup>62</sup>. Nie objął on już jednak osobiście Kowala, ponieważ podczas jego pobytu na Węgrzech Władysław III mianował starostą brzeskim Jana Kretkowskiego<sup>63</sup>. Zarządzał on również włączonym do brzeskiego starostwem kowalskim, co potwierdzają zapiski z kowalskich ksiąg grodzkich<sup>64</sup>. Po jego śmierci Kowal pozostawał niewątpliwie również pod zarządem starostów brzeskich. Przekonuje o tym także zapiska z ksiąg grodzkich kowalskich z 15 VII 1454 r., dokumentująca przejście tej tenuty z rąk starosty brzeskiego Jana z Kobylan (spadkobiercy swego brata, starosty brze-

<sup>55</sup> AGAD, KGB, ks. 9, k. 106, 154v. Autorzy *Urzędników kujawskich i dobrzyńskich* (s. 55) kładli kadencję Gardziny na okres 1501 — 7 I 1502.

<sup>56</sup> *Codex diplomaticus Poloniae*, t. 2/2, wyd. A. Muczkowski, L. Ryszczewski, Warszawa 1847, nr 580; J. Bieniak, *Oporowski Piotr*, s. 139–141; M. Ludwig, op. cit., s. 218.

<sup>57</sup> J. Bieniak, *Oporowski Piotr*, s. 139–140.

<sup>58</sup> AGAD, KGK, ks. 1, k. 1, 2.

<sup>59</sup> Tamże, k. 3.

<sup>60</sup> *Codex diplomaticus Poloniae*, t. 2/2, nr 589.

<sup>61</sup> S. Szybkowski, *Nieznane dokumenty dotyczące związków Mikołaja Szarlejskiego ze starostwem bydgoskim* [w:] *Krzyżacy, szpitalnicy, kondotierzy* [seria: *Studia z dziejów średniowiecza*, nr 12], red. B. Śliwiński, Malbork 2006, s. 456–457 i nr 2.

<sup>62</sup> S. Szybkowski, *Kujawska*, s. 646; tenże, *Nieznane*, s. 456–457.

<sup>63</sup> J. Bieniak, *Elita*, s. 39; S. Szybkowski, *Kujawska*, s. 564.

<sup>64</sup> AGAD, KGK, ks. 1, k. 5v (1443), 10 (1446), 12 (1446).



skiego Jakuba) przez mianowanego nowym starostą brzeskim Piotra z Oporowa, który wówczas założył własne księgi grodzkie i rozpoczął urzędowanie także w Kowalu<sup>65</sup>. Oporowski, wówczas już wojewoda łęczycki, musiał jednak otrzymać od króla Kazimierza Jagiellończyka, potrzebującego stale gotówki na działania wojny trzynastoletniej, zapisy pieniężne na Kowalu. Utrzymał się bowiem na tym starostwie dłużej niż w Brześciu, gdzie już w 1455 r. miał następcę. Ze starostwa kowalskiego został wykupiony przez Mikołaja Brudzewskiego, wraz z braćmi, dopiero w 1462 r.<sup>66</sup> i akt ten oznaczał ponowne włączenie tej jednostki administracyjnej do starostwa brzeskiego.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że dzieje starostwa kowalskiego między rokiem 1438 a 1462 były znacznie bardziej skomplikowane, niż sądzono dotychczas. Piotr Oporowski zarządzał Kowalem dwukrotnie, pierwszy raz w latach 1438–1442, później tenuta ta została włączona do starostwa brzeskiego, i w latach 1454–1462, przy czym podczas swojej drugiej kadencji przejął początkowo interesującą nas jednostkę jako starosta brzeski, dopiero później używał na niej zapisy monarsze.

Po 1462 r. starostwo kowalskie aż do 1494 r. dzieliło losy starostwa brzeskiego zarządzanego przez starostę brzeskiego Mikołaja z Brudzewa i jego aparat starościński<sup>67</sup>. Po nim (i jego synu Janie Jarandzie) Kowal przejął kolejny starosta brzeski, Rafał Leszczyński, którego pobyt tamże dokumentują kowalskie księgi grodzkie już 24 XI 1494 r.<sup>68</sup> Leszczyński osobiście przebywał w Kowalu jeszcze w 1500 r., przewodnicząc posiedzeniom sądu grodzkiego<sup>69</sup>. Nie doszło zatem z całą pewnością do przejścia tej tenuty przez wojewodę krakowskiego Spytka z Jarosława, któremu król Jan Olbracht na mocy dokumentu z 26 V 1498 r. zobowiązał się przekazać Kowal z kluczem, o ile do najbliższego Bożego Narodzenia nie zwróci mu długu w wysokości 737 grzywien<sup>70</sup>. Dopiero 1 I 1501 r. Mikołaj Kościelecki ze Skępego (syn wojewody inowrocławskiego Jana, późniejszy wojewoda kaliski) wykupił z rąk królewskich za 4400 florenów tenutę kowalską z jednoczesnym przeniesieniem dożywocia matki z tenuty kolskiej<sup>71</sup>. Należy jednak zwrócić uwagę, że informacje z ksiąg grodzkich dowodzą, że aparat starościński Leszczyńskiego zarządzał Kowalem jeszcze 4 V 1501 r., a objęcie tej tenuty przez prepozyta wrocławskiego (finalnie biskupa chełmińskiego) Mikołaja Kościeleckiego ze Skępego (który wówczas założył własne księgi), działającego w zastępstwie swego bratanka Mikołaja Janowica, nastąpiło dopiero 31 I 1502 r.<sup>72</sup>

<sup>65</sup> Tamże, k. 14.

<sup>66</sup> *Matricularum*, t. 1, nr 620; J. Bieniak, *Oporowski Piotr*, s. 139–140; M. Ludwig, op. cit., s. 218.

<sup>67</sup> AGAD, KGK, ks. 1, k. 17v, 22, 23–361.

<sup>68</sup> Tamże, k. 362.

<sup>69</sup> Tamże, k. 406, 406v

<sup>70</sup> *Matricularum*, t. 2, Warszawa 1907, nr 1225; M. Ludwig, op. cit., s. 218–219.

<sup>71</sup> *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 127; sprostować przy tym należy podaną tu sugestię, że starostwo kowalskie było kiedyś dzierżawione przez ojca Mikołaja, Jana, zmarłego w 1498 r., na którego nie ma miejsca w szeregu starostów zarządzających Kowalem, w narracji dokumentu chodzi z całą pewnością o starostwo kolskie, które Jan trzymał w latach 1490–1498; A. Gąsiorowski, *Starostwie wielkopolskich miast królewskich w dobie jagellońskiej*, Warszawa–Poznań 1981, s. 43; S. Szybkowski, *Kujawska*, s. 561–562.

<sup>72</sup> AGAD, KGK, ks. 1, k. 413, 414.

Najpóźniejsze spośród zachowanych analogicznych źródeł południowokujawskich, bo zachowane od 1474 r., przedeckie księgi grodzkie pozwalają lepiej śledzić dzieje tego starostwa od kadencji najdłuższej urzędującego tam starosty: kasztelana krakowskiego Jakuba z Dębna. Zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami literatury zarządzał on tenutą od początku 1463 do 1471 r.<sup>73</sup> W rzeczywistości jednak Dębiński dzierżył Przedecz dowodnie jeszcze 5 I 1490 r., o czym dobitnie przekonuje fakt, że tego dnia do ksiąg grodzkich została wciągnięta zapiska, w której stwierdzono, że ówczesny burgrabia, Paweł Borzykowski, działa w jego imieniu<sup>74</sup>. Pozwala to sądzić, że dziedzic Dębna trzymał Przedecz do swej śmierci, która natąpiła 15 I 1490 r.<sup>75</sup> Sprostować należy tu także przypuszczenie M. Ludwiga, że starostą przedeckim w latach 1478 i 1484–1487 był Jan Głowacki<sup>76</sup>. Był on wprawdzie istotnie incydentalnie określane w królewskich rachunkach jako tenentariusz, jednakże wynikało to z tego, że związany przede wszystkim z Małopolską Jakub z Dębna ani razu w latach 1474–1490 nie pojawił się w Przedczu i ze skarbem królewskim kontaktował się wówczas właśnie Głowacki, jako burgrabia z jego ramienia. Funkcję pełnioną wówczas w rzeczywistości przez Jana potwierdzają wprost liczne zapiski z przedeckich ksiąg grodzkich<sup>77</sup>.

Następcą Jakuba z Dębna w Przedczu został jego ostatni tamtejszy burgrabia, miecznik sieradzki Paweł Borzykowski. Jako starosta występował w przedeckich księgach grodzkich od 28 VI 1490 r. Niestety, z lat jego kadencji mamy niewiele zapisek z 1490 r., a potem następuje luka w ciągłości chronologicznej kart księgi aż do 1497 r., przy czym także zapiski następne, aż do 1498 r., są bardzo nieliczne. Powoduje to, że o ostatnim wystąpieniu Pawła z tytułaturą starościńską (1494) dowiadujemy się z innych źródeł, podobnie jak o latach sprawowania urzędu starosty przedeckiego przez dwóch jego następców: podkomorzego łączyckiego Jana z Woźnik (1495–1498) i jego brata, sędziego łączyckiego Adama (1499)<sup>78</sup>.

Ostatnim starostą przedeckim, którego kadencję dokumentują karty tamtejszych ksiąg grodzkich z samego już schyłku XV w., był Rafał Leszczyński herbu Wieniawa. Z odnośnym tytułem został po raz pierwszy wspomniany wprawdzie dopiero 1 I 1501 r.<sup>79</sup>, ale istnieją przesłanki źródłowe pozwalające przypuszczać, że nominację otrzymał już w roku poprzednim, czyli ostatnim roku XV stulecia. Na rokach grodzkich w Przedczu bowiem, odbytych tuż przed 1 VI 1500 r. (karta z datacją nie zachowała się), wicestarostą przedeckim był już Jan Szamowski,

<sup>73</sup> K. Fedorowicz, *Dostojnicy i urzędnicy świeccy województwa krakowskiego w latach 1374–1506*, Archiwum Komisji Historycznej, t. 8, 1898, s. 218; F. Kiryk, *Działalność gospodarza i kulturalna Jakuba z Dębna*, „Rocznik Naukowo–Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 20, 1965, s. 36; M. Ludwig, op. cit., s. 223.

<sup>74</sup> AGAD, KGP, ks. 1, k. 157.

<sup>75</sup> *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P. K. Wojciechowski, B. Wyrozumski, Wrocław 1990, s. 68.

<sup>76</sup> M. Ludwig, op. cit., s. 223.

<sup>77</sup> AGAD, KGP, ks. 1, k. 124v, 125v–126, 127, 136v, 139v, 140, 140v, 145, 146v, 148v, 154.

<sup>78</sup> S. Szybkowski, *Starostowie przedeccy w późnym średniowieczu (koniec XIV–XV w.)*, *Studium prozopograficzne*, red. B. Śliwiński, Malbork 2008 [seria: *Studia z dziejów średniowiecza*, nr 14] s. 424–426.

<sup>79</sup> AGAD, Księgi grodzkie przedeckie, ks. 2, k. 7 (burgrabia przedecki Andrzej Podczaski z ramienia Rafała z Leszna, kasztelana gnieźnieńskiego, starosty generalnego sieradzkiego, łączyckiego i przedeckiego, nakłada wadium w sprawie); S. Szybkowski, *Starostowie*, s. 427.

równocześnie sprawujący z ramienia Leszczyńskiego analogiczny urząd w Brześciu<sup>80</sup>. Nadto trzeba jeszcze dodać, że na roczkach grodzkich odbytych właśnie 1 VI 1500 r. zasiadał burgrabia przedecki Stanisław Podczaski, który urząd ten z ramienia Rafała pełnił również po 1 I 1501 r.<sup>81</sup> Reasumując zatem, Leszczyński był starostą przedeckim niewątpliwie już późną wiosną 1500 r. Starostwo musiał zatem przejąć z rąk Adama Woźnickiego najpewniej w pierwszej połowie tego roku, skoro ten ostatni starostą przedeckim tytułował się jeszcze 11 XII 1499 r.<sup>82</sup>

Rafał Leszczyński w sądzie grodzkim w Przedczu pojawił się osobiście tylko raz: 23 I 1501 r.<sup>83</sup> Jego urzędnicy grodzcy (wicestarosta Jan Szamowski i burgrabia Stanisław Podczaski) urzędowali jednak tam jeszcze 15 marca tego roku<sup>84</sup>. Wypada więc uznać, że Leszczyński posiadał starostwo przedeckie do śmierci, która nastąpiła 28 VI 1501 r.<sup>85</sup>

Omawiane w niniejszym tekście południowokujawskie księgi grodzkie z zasobu AGAD są, jak staraliśmy się to pokazać, jednymi z najważniejszych źródeł do badań nad dziejami późnośredniowiecznych starostw województwa brzesko-kujawskiego. Obok ustalenia konkretnych personaliów osób sprawujących urzędy starostów brzeskich, przedeckich i kowalskich wraz z datami skrajnymi ich kadencji, dane z nich pozyskane pokazują, że dzieje tenut przez nich zarządzanych były w tym okresie znacznie bardziej skomplikowane, niż wydawało się dotychczasowej literaturze przedmiotu. Szczególnie zmienna była przy tym przynależność administracyjna starostwa kowalskiego, które było dwukrotnie wyłączone spod jurysdykcji starostwa brzeskiego (1438–1442 i 1454?–1462), aby dwukrotnie wracać pod kontrolę starostów brzeskich w wyniku wykupywania uprawnień osób posiadających na Kowalu zapisy monarsze. Dopiero na początku XVI w. Kowal, w wyniku zapisu sum dokonanych na rzecz wojewodzica Mikołaja Kościeleckiego ze Skępego, na trwałe uzyskał status samodzielnego starostwa, zarządzanego przez osobnych tenentariuszy<sup>86</sup>. Brzeskie, kowalskie i przedeckie księgi grodzkie w połączeniu z innymi źródłami informują także o jeszcze jednej interesującej instytucji spotykanej w późnośredniowiecznych starostwach Kujaw Południowych. Chodzi tu o posługujących się pełną tytułaturą i uprawnieniami starościńskimi spadkobierców zmarłych starostów, którzy urzędowali przez pewien (zawsze krótki) czas do chwili przybycia mianowanych przez króla następców ich zmarłych poprzedników (Andrzej Kretkowski po ojcu Janie, Jan z Kobylan po śmierci brata Jakuba, Jan Jarand z Brudzewa po śmierci ojca Mikołaja<sup>87</sup> w starostwie brzeskim

<sup>80</sup> AGAD, KGB, ks. 9, k. 22, 26av, 40, 50, 54v, 57v, 60, 65, 74v, 75v, 85, 98v, 101; KGP, ks. 2, k. 2.; S. Szybkowski, *Starostowie*, s. 427.

<sup>81</sup> AGAD, KGP, ks. 2, k. 3v, 7.

<sup>82</sup> AGAD, Księgi ziemskie orłowskie, ks. 4, k. 48v.

<sup>83</sup> KGP, k. 10v.

<sup>84</sup> Tamże, k. 12.

<sup>85</sup> S. Szybkowski, *Starostowie*, s. 427–428.

<sup>86</sup> *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy*, s. 127–129.

<sup>87</sup> Choć tu trzeba dodać, że Jan Jarand w 1488 r. wspólnie z ojcem uzyskał na Brześciu dożywocie i później niekiedy zastępował go, jeszcze za jego życia, jako starosta, używając odnośnej tytułatury i wystawiając dokumenty starościńskie, a Mikołaj wcześniej posiadał na tych starostwach wiele zapisów królewskich, co Jana czyniło jego naturalnym sukcesorem na urządzie starościńskim (AGAD, KGB, ks. 8, k. 149; *Matricularum*, t. 1, nr 419, 620, 738, 916, 917, 1126,

czy Adam z Woźnik po bracie Janie w starostwie przedeckim) lub zastępujących świeżo mianowanych starostów, którzy zmierzali dopiero na Kujawy w celu objęcia uzyskanej od króla tenuty (Mikołaj Słup z Wierzbicka, starosta brzeski zastępujący Jana Kretkowskiego, do chwili przybycia tego ostatniego z Węgier). Trzeba przy tym zaznaczyć, że na terenie całej tzw. Szerokiej Wielkopolski z podobną sytuacją nie mamy do czynienia ani na terenie ziemi sieradzkiej i łęczyckiej, ani też w wypadku starostw grodowych Wielkopolski<sup>88</sup>.

### **Sobiesław Szybkowski, Registers of local tribunals for nobles from the Southern Kujawy in The Collection of The Central Archives of Historical Records, as the Sources for the History of Brześć Kujawski Voivodeship in the 15<sup>th</sup> c.**

#### Summary

Probably there is no need to convince anyone that the late medieval land and municipal registers are the most important sources for social history of the Polish late Middle Ages. In the case of Kujawy we do not have, unfortunately, medieval registers of local tribunals for nobles of Inowrocław Voivodeship [local government and administration unit] as well as for Kruszwica district [starostwo — crown lands administrated by a royal official, i.e. starosta] and Radziejów district from the region of Brześć Kujawski. All of these series of books were destroyed with a high degree of probability during the Swedish „deluge” in the mid-17<sup>th</sup> century. Medieval registers of local tribunals for nobles for other districts located in the southern Kujawy, i.e. Brześć Kujawski (from 1437), Kowal (1441) and Przedecz (since 1474) were preserved slightly better.

It should be stressed that in all these series of books we are dealing with gaps in the preserved material. Discussed in this text the south-Kujawy registers of local tribunals for nobles from the holdings of The Central Archives of Historical Records are the most important sources for research on the history of the late medieval districts of Brześć Kujawski voivodeship. In addition to specific personal information about people who took the office of starost of districts of Brześć, Przedecz and Kowal, along with the dates of their terms as starost, dates obtained from books that are here discussed, show that history of lands governed during that period was much more complicated than it had been described in the existing literature. Especially variable was administrative membership of Kowal district, which was twice excluded from the jurisdiction of the district of Brześć (1438–1442 and 1454?–1462) and double-backed under the control of starost of Brześć by buying up the king's debts on Kowal.

It was not until the early 16<sup>th</sup> century that Kowal obtained the status of a permanent independent district, managed by a separate starost due to king's debts to voevoda

---

1921; K. Dziwik, op. cit., cz. 1, nr 121; M. Ludwig, op. cit., s. 214–215). W pozostałych przypadkach brak podstaw do stwierdzenia, że poprzednicy sukcesorów mieli zapisy na starostwach, raczej zarządzali nimi na zasadzie przekazania do „wiernych rąk”.

<sup>88</sup> *Urzednicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, Wrocław 1985, s. 168–169, 172–176; *Urzednicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław 1985, s. 86–89, 137–139. W przypadku ziemi dobrzyńskiej możemy natomiast tylko domniemywać, że Piotr Działyński, który był tamtejszym starostą krótko w 1433 r., zastępował tylko swojego bliskiego krewnego, podskarbiego Królestwa Andrzeja z Lubina, do czasu jego przybycia w Dobrzyńskie i objęcia urzędu (por. J. Bieniak, *Piotr z Działyńia* [w:] PSB, t. 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 395; tenże, *Elita*, s. 35–36).

Mikołaj Kościelecki from Skępe. Registers of local tribunals for nobles of Brześć, Kowal and Przedecz districts along with other sources give information on one more interesting institution in districts located in southern Kujawy area in the late Middle Ages. It is about heirs of deceased starosts, who had right to use the full titulary and took the office of their deceased predecessors (always for a short time) only until the arrival of the successors nominated by the king (Andrzej Kretkowski after his father Jan; Jan of Kobylany after the death of his brother Jakub; Jan Jaranda from Brudzewo after death of his father Mikołaj in Brześć district; Adam with his brother Jan z Woźnik in Przedecz district) or people replacing the newly appointed district starosts, who were heading to Kujawy only to cover obtained from king district (Mikołaj Słup from Wierzbick starost of Brześć replacing Jan Kretkowski until his arrival from Hungary). It should be noted that throughout the so-called Greater Wielkopolska there is no similar institution, the same refers to the lands of Sieradz and Łęczyca, and districts of Wielkopolska.